

וע"כ דכל שעה ושעה הוא שלו מכח קנינו מתבירו, וכשהפסיקו אחר אין זכייתו של שלישי מכח ראשון, ויל"ד.

עוד סמך לזה ממה שאמרו בסוטה [דף מג:] דמי שגזל בית מתבירו ואח"כ עשה תשובה ושילם דמים הרי זה אינו חוזר עליו מעורכי המלחמה, דאף דלוקח גמור הוא, מ"מ מעיקרא בתורת גזילה אתא לידיה, ונחלקו הפוסקים אם כן קי"ל לדינא [ע"י לח"מ פ"ז מלכים ה"ז ודבר אברהם ח"א סי' ח' סק"א וליקוטי הלכות], ואינו מובן, ולמש"נ נראה דע"י קנין גזילה בא הבית לרשותו, ולעולם נשאר סביבה זו קיימת, והוא מחודש. [ועדיין נראה דתליא לכאורה בפלוגתת הפוסקים (הובאה בש"ך חו"מ סי' צ"ה סק"ח) בדין בית אם נידון כמחובר לקרקע, שכן בקרקע אין קניני גזילה, ונמצא שמעולם לא היה הבית ברשות הגזלן, וצ"ת בזה].

עוד סמך לזה, דהנה בחזו"א שביעית [סי' ב' סק"ג] חקר בטעם הדבר שרשות הקדש ורשות נכרי אין פוטריין מן המעשר אלא אם בשעת חובתה היו הפירות ברשותן, והיינו בשעת הבאת שלישי או

בשעת מירוח, אך אם הקדיש הפירות אחר הבאת שלישי ופדאם מירוח חייב, וה"ה בשהיה יד נכרי בין הבאת שלישי למירוח, משא"כ הפקר דאף אם הי' שעה אחת הפקר נפטר מן המעשר, כמבואר בב"ק [דף כח:], יעו"ש היטב בחזו"א.

וביאור הדברים, דחלוקים המה ביסודן פטורא דרשות הקדש ונכרי מפטורא דהפקר, שכן ברשות הקדש ויד נכרי אין הפטור חל אלא בהיותם ברשות ההקדש והנכרי, שכן רשותן היא הפוטרת, משא"כ בהפקר, שאין רשות ההפקר רשות הפוטרת, אלא הפטור מדכתיב ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה יצא הפקר שיש לו זכות ונחלה, וא"כ אף אם אחר זכה מן ההפקר, אזי אין זכייה זו מפקעת מנחלת הלוי מאחר שיד הכל שוין בו.

אשר נראה מזה כמש"נ, דאף לאחר שזכה מיד הפקר עדיין סיבת הזכייה קיימת, ונמצא דלעולם עומדת תורת ההפקר להיותו 'זוכה מן ההפקר', ובעלות זו יד הכל שוין בו, ויעוין היטב בספר יד אמנה פאה [סי' ה'].

עני חשוב כמת

עוד שם כתב המהר"ל וז"ל, ודע לך עוד כי החיות הוא קבלת הברכה העליונה שאינו פוסק, וזהו נקרא 'חיים', כי הדבר שיש לו הפסק הוא המיתה, ודבר שאין לו הפסק הוא החיים, וכאשר העני הוא חי ופסק ממנו הברכה נחשב כמת, למה הדבר דומה, למעיין חיים ונסתם המקור שלו, אע"ג שיש בו מים כיון דהמקור שלו נסתם אינו נקרא מעיין חיים, וכך העני אשר יבש מן שפע הברכה נחשב כמת, אע"ג שלא נעדר לגמרי.

ואשר בזה נראה בביאור המדרש הובא ברש"י בפרשת ויצא, רדף אליפו בן עשו במצות אביו אחריו להורגו והשיגו, ולפי שגדל אליפו בחיקו של יצחק משך ידו, אמר לו מה אעשה לציווי של אבא. אמר לו יעקב טול מה שבידי.

וזוי אזויך עבך. [פכ"ה פל"ו]

המהר"ל בגור אריה [פרשת שמות] כתב וז"ל, העני חשוב כמת [נדרים סד:], לפי שאין לו חיות מצד עצמו, שכל החיים יש להם קיום מצד עצמם בלבד ואינם צריכים לזולתם, והעני אין לו חיות מצד עצמו רק מצד אחרים, לכך מצד עצמו הוא חשוב כמת. ולפיכך כתיב 'וחי אחיך עמך', שאחרים מתים אותו, וזהו שאמר [משלי פט"ו פכ"ז] 'ושונא מתנות יחיה', כי אחר שהוא שונא להיות חי מאחרים א"כ יש לו חיות מעצמו, לפי שאינו מקבל החיות מאחרים, שאין ענין החיות רק החיות מעצמו, שלכך נקרא המעיין שהוא נובע מעצמו ואין מקבל מאחר 'מעיין חיים' [מים חיים], מפני שהוא מעצמו נובע, וזהו החיים.

והעני חשוב כמת, עכ"ד, ומבואר מזה דבאמת נתיישרה דעתו של אליפז בכך שהעני חשוב כמת, ובפשוטו אין לזה שום מובן, והרי עשו אביו רצה להרוג את יעקב ולהתנקם בו, ומה יועיל לו מה דיחשב כדין מת.

ולדברי המהר"ל נראה, דהנה עיקר מלחמתו של עשו נגד יעקב היתה עבור הברכות אשר לקח ממנו, ואשר זהו שאמר לו יעקב לאלפז, שבכך שמוציא מרשותו הרי מעתה פסקה הברכה אצלו ונסתם המקור, וזהו שאמר לו דהעני חשוב כמת, דהוא מה"ט גופיה שפסקה הברכה אצלו, וממילא אין מקום שתהא לו לעשו טינה כלפי יעקב, וכפי הנראה נתקבלו דברי יעקב אצל אליפז בהיותו סבור [בטעות] שבכך הוא מקיים רצון אביו עשו.

והנה המהר"ל שם בהמשך דבריו כתב וז"ל, מזה תבין אשר אמרו בתענית [דף ה:] 'יעקב אבינו לא מת', כי האנשים מתחלפים במדריגה אין כל אחד שותה ממה ששותה חברו,

כי יש שותה מן המקור, והוא מעיין החיים, ולשעה פוסק המקור ונסתם, וזה מדת כל האנשים, אבל יעקב אבינו בשביל ששתה מן המקור שהוא בלא קץ ובלא תכלית, ועד שם הגיע, שהרי ברכת יעקב היה כדכתיב (בראשית פמ"ט פכ"ו) 'ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעות עולם', וברכתו בלי מצרים כמו שאמרו חז"ל, ובשביל זה לא פסק ממנו המעיין הזה לעולם, אף ביסוד עולם אשר שם הנשמות בלא גולם וכו', יעו"ש עוד מה שהביא מדברי הראשונים. **ולמש"נ** הדברים מכוונים, שכן הנה ברכת יעקב אשר גברה על ברכות אברהם ויצחק, היא בברכת ה' ליעקב בפרשת ויצא ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה, כמו שפרש"י [פמ"ט שם] וזה היה מיד אחר מעשה אליפז שלקח ממנו כל ממונו, כמו שנראה כן מדברי האור החיים בפרשת ויצא. והיינו דמיד אחר שנתן יעקב כל ממונו לאלפז ברכו ה' בברכה בלא מצרים, שהוא בעצם חי ואף במיתתו, וכמש"נ.

ציונים בדין ריבית במקח

הדבר, ואף שיש כאן מעשה מקח לכל דבר, מ"מ התורה אסרתו ומטעם הנ"ל.

ובמהנה אפרים [ריבית סי' י"ג] כתב [כדעת הר"מ] דבאופן הנ"ל שרי, דאי"ז שכר המתנת מעות, וכ"ה בחו"ד [סי' קע"ד סק"א], ועקצוה"ח [סי' נ"ה סק"א] דמכירת בית בבתי ע"ח הו"א מכירה גמורה, אלא דאם יביא המוכר מעותיו חייב הקונה להחזיר לו את השדה, והקשה בנתיה"מ מההיא דערכין [דף לא.] דמכירת בית בבתי ע"ח הו"א כריבית אלא שהתורה התירתה, ואם מכירה גמורה היא אין כאן ריבית, וע"כ דהו"א כמכירה על תנאי, ותירץ במשובב דכשמחזיר המעות בטל המקח למפרע [ומה"ט הו"א ריבית], אך מ"מ אין זה תנאי קיום אלא תנאי ביטול, יעו"ש, עכ"פ מדברי כולם למדנו דבמקח גמור אין ריבית, ובדברי הריטב"א מבואר להיפוך.

את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך. [פכ"ה פל"ז]

בחידושי רבינו מאיר שמחה בב"מ [דף סה:] הביא דברי הריטב"א בב"מ [דף סג.] שדקדק ממה דכתיב כאן את כספך לא 'תתן' לו בנשך ובמרבית לא 'תתן' אכלך, ולא כתיב לא 'תלוה', דמשמע דריבית אסורה מדאורייתא אף במקח.

ואף שאמרו בב"מ [דף ס:] דריבית דאורייתא אינה אלא בהלוואה ולא במקח, והמקור לזה ערש"י [ד"ה לרבית] ומהר"ם [שם] ומנחת שלמה [סי' כ"ח], מ"מ יש אופן דהו"א ריבית דאורייתא, כגון בגוונא שמוכר שדה לחבירו במאה זהובים, והתנה עמו שיחזור וימכור לו השדה אחר זמן במאה ועשרים זהובים, והטעם לכך שירדה תורה לסוף דעתם שלהלוואה גמורה נעשה

ובחידושי ר"ש [כתובות ס' ב' סק"ב] כתב בביאור דברי הריטב"א, דאין כוונתו דאומדנא דמוכח הוא דכוונתם להלוואה ומערימים ואומרים שהוא דרך מקח, ובאמת אין כאן מקח כי אם הלוואה, אלא כוונת הריטב"א דאף שכוונתם למעשה מקח, מ"מ התורה ירדה לסוף דעתם לתכלית המכוון שבמעשה מכר זה, שהוא להלוואת מעות בריבית, אלא שביצעו את תכלית מבוקשם ע"י מכירה על תנאי, ולזה אסרה זאת תורה.

ויש להקשות, דהנה בחת"ס [יו"ד ס' קל"ד] דייק מלשון הכתובים בפרשת משפטים [פכ"ב פכ"ד] דאיסור ריבית נוהג במי שהוא מחויב במצות הלוואה, דכתיב אם כסף תלוה וגו' לא תשימון עליו נשך, וכן הוכיח באבנ"ז [יו"ד ס' רנ"ט סק"ג] מדברי הריטב"א עצמו בב"מ [דף ע.], ולפי"ז ודאי דאין איסור ריבית במקח, באופן דנמצא דדרשות המקראות סותרות זל"ז אם איסור ריבית תלוי במצות אם כסף תלוה.

ובפרשת משפטים הארכתי ליישב, דב' מקראות הללו [לא תשימון וגו' את כספך לא תתן גו'] ב' איסורים חלוקים המה, דהכתוב שם לא תשימון וכו' בא לאסור קציצת הריבית, וכמבואר בב"ק [דף ל:] דמשעת כתיבת השטר עביד ליה שומא ועובר בלא תשימון, ואילו הך קרא דפרשת בהר דכתיב את כספך לא תתן לו בנשך [שממנו דרש הריטב"א דאף דרך מקח אסור] בא לאסור נתינת המעות בריבית, ולא מענין הקציצה והשומא.

מעשה יש לבאר דהנך ב' איסורים [א. קציצת השומא בריבית ב. ההלוואה בריבית] שתי פרשיות חלוקות הנה, וחלוקים הם אף בדין זה של ריבית בדרך מקח, דכל האיסור ליתן מעות [במקח שדומה להלוואה] בריבית, הוא רק בגוף מעשה נתינת המעות, אך בגוף עשיית הקציצה והשומא ליכא איסור אלא באופן שנותן את המעות בהלוואה, אבל במקח אין איסור ריבית אף שדומה להלוואה.

והביאור בזה, דאיסור קציצת הריבית שייך רק להלכות מצות הלוואה, שבוזה הוזהרנו שתתקיים ההלוואה כדינה בלא קציצת נשך ותרבית, ואילו במקח אין שייך איסור זה של קציצה, דכל איסורא דקציצה הוא רק כשהקציצה מחייבתו בפרעון, מה שאין כן בגוונא שתנאי המקח מחייבים אותו, דאין שייך בזה איסורא בקציצת ריבית כמש"נ, ולכן בפרשה ההיא של איסור שימת הנשך הוזכר שכל האיסור הוא דוקא בהלוואה גמורה.

אכן לענין איסור נתינת המעות בריבית הנלמד מדכתיב כאן בפרשה את כספך לא תתן לו בנשך, בזה שפיר דייק הריטב"א דנוהג אף במקח, דבוזה יסוד האיסור אינו משום קציצת הנשך והתרבית, אלא בלקיחת הנשך והתרבית, ואף דכל האיסור אינו אלא אם קצצו מתחילה [ר"מ בפ"ו מלוה ה"ג], מ"מ אין צריך שתהא כאן קציצה המחייבת מהלכות קציצה, אלא כל שקבעו מתחילה שיעשה כן אף בדרך תנאי אסור מה"ת.

ויש להוסיף מה שאמרו כאן בספרא [פ"ה פ"ה ה"ג], אני ה', מכאן אמרו כל המקבל עליו עול ריבית מקבל עול שמים, וכל הפורק ממנו עול ריבית פורק ממנו עול שמים. אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם, על תנאי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על תנאי שתקבלו את מצות ריבית, שכל המודה במצות ריבית מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר במצות ריבית כאלו כופר ביציאת מצרים, והובא בביאור הגר"א [יו"ד ס' ק"ס סק"ג].

לשון זה שאמרו בספרא 'מצות ריבית' וסגנון דברי התו"כ שצריך קבלה על מצות ריבית צ"ת, והרי אין שום מצוה במניעת העסק בריבית, רק שיש איסור בעסק הריבית, ויש ליישב. אשר למש"נ הוא מחזור, דיסוד איסורא דריבית חבוק עם מצות הלוואה, ומי שאינו מצווה על מצות הלוואה הרי שאינו מוזהר על איסורא דריבית, ונמצא לפי"ז דקבלת מצות ריבית היינו הקבלה להלוות מעות בלא ריבית, והוא מכוון עם מש"נ.

תמיהא היאך מותר להשכיר עצמו לפרעון דמי מזונות אשתו ובגרר חילוק חובת פרעון כל חוב לחובת מזונות אשתו

וכי ימוך אוזיך עמך ונמכר לך. [פכ"ה
פל"ט]

בר"מ [פ"א עבדים ה"א] כתב וז"ל, מוכר עצמו כיצד, זה ישראל שהעני ביותר, נתנה לו תורה רשות למכור את עצמו, שנאמר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך, ואינו רשאי למכור את עצמו ולהצניע את דמיו או לקנות בהם סחורה או כלים או ליתנם לבעל חוב, אלא אם כן צריך לאכלן בלבד, ואין אדם רשאי למכור את עצמו עד שלא ישאר לו כלום ואפילו כסות לא תשאר לו ואח"כ ימכור את עצמו, ע"כ, ומקורו בספרא בפרשת שדה אחוזה.

בשו"ת הרא"ש [כלל ס"ח סק"ן כ' וז"ל, אם אין ללוח ממון לפרוע, לא יתפוס המלוה גופו של לוח וישתעבד בו או ימכרנו, דדוקא בשביל גנבה הוא נמכר, דכתיב ואם אין לו ונמכר בגנבתו, ודרשו בקידושין [נף ית]. בגנבתו ולא בכפילו וכו', וה"ה בגנבתו ולא בחובו, ואפי' אם שעבד גופו לכך אין השעבוד חל על גופו, דאם שעבד גופו למכרו כעבד אין שעבוד זה חל, דאין ע"ע נוהג בזה"ז, וגם המלוה עצמו אינו יכול להשתעבד בגופו, עכ"ל.

ובתוס' כתובות [דף סג. ד"ה באומר] כתבו וז"ל, מכאן [דמצינו דין בעל המורד ממלאכה] מוכיח רבינו אליהו שחייב אדם להשכיר עצמו ללמד תינוקות או לעשות מלאכה אחרת כדי לזון את אשתו, ועוד הביא ראייה מדכתב"י בכתובה ואנא אפלה, ובתוס' שם דחה ר"ת ראיותיו של רבינו אליהו, והעלה דאין צריך, וכן הוא בהגהות מיימוניות [פ"ב אישות ה"א] שהוא נלמד ממה דכתיב כאן בתו"כ וכי ימוך אחיך וכו' ולא לבעל חובו.

ובשו"ת הרא"ש [כלל ע"ח ס"י ב'] האריך להוכיח שאין אדם צריך להשכיר עצמו כדי לפרוע חובותיו, והביא שם שיטת רבינו אליהו, וסיים דדוקא לענין כתובת אשה הוא שצריך

להשכיר עצמו ולא בשאר חובותיו.

ולכאורה צ"ע בזה, דהלא דעת הרא"ש דאף במקום ששיעבד גופו למכור עצמו כעבד לפרעון חובו אין השיעבוד חל, ולדעת ההגהות מיימוניות הוא נלמד ממה דכתיב כאן וכי ימוך אחיך, שאסור לו למכור את עצמו בשביל לפרוע חובותיו, וא"כ היאך אפשר שלצורך מזונות אשתו חייב להשכיר עצמו, והרי דינא הוא בעיקר שיעבוד הגוף שאינו נתפס לחייבו להשכיר עצמו, ומה בין חוב מזונות אשתו לבין שאר חובותיו, וצ"ע ג.

ובפשוטו יש לדון, דהלא במקום שאין לו מזונות עבור עצמו מותר לו למכור עצמו לעבד כמפורש בתו"כ ובר"מ, וא"כ י"ל דבכלל זה אף מזונות אשתו, ואולי גם אנשי ביתו, וכיון דאין איסור ממילא מחויב בכך.

והנראה בזה, דהנה כתב בשערי יושר [ש"ה פ"ב], דיסוד דין שיעבוד הגוף אינו חובת 'פרעון', אלא חיוב 'להעמיד נכסים לפרעון', יעוי"ש, אשר מעתה נראה דדעת ר"ת דיסוד חיובו אינו להעמיד נכסים, כי אם להעמיד את נכסיו שלו לפרעון, וממילא כל שאין לו נכסים לפרעון אינו מחויב להמציא נכסים אחרים לצורך הפירעון, וכל חיובו הוא להעמיד את נכסיו לרשות המלוה לפרעון, וזהו שיעבוד הגוף שהוא דין נוסף על עיקר החוב.

נמצא, דאף שמחויב לפרוע את חובו, מ"מ זהו רק מחמת 'שיעבוד הגוף', ויסודו להעמיד את נכסיו לפרעון, אך גוף החוב עצמו אינו מחייב את הלוח לפרוע, דגוף החוב עצמו אינו אלא מצב מסוים במשפטי הממון, שיש למלוה ממון ברשותו הממונית של לוח, וזו טענת 'ממוני גבך', ואילו החיוב לפרוע, אין זה אלא מחמת לתא דשיעבוד הגוף כמש"נ, ובזה נתחדש בתוס' דאין מוטל עליו להעמיד נכסים אחרים, אלא את הנכסים שיש לו.

ובכתובות [דף פו.] מבואר דחובת פרעון חוב היא מ"ע, לרש"י [ד"ה פריעת] מדכתיב 'הינן צדק' הן שלך צדק, ולהרמב"ן מדכתי' והאיש אשר אתה נושה וגו', והרדב"ז [ח"ב סי' תר"ן] כתב דמקורו במצות והשיב את הגזילה, ובמנחת [מצוה רכ"ח סק"ד] תמה דתיפו"ל שכל המעכב חובו עובר בלא תגזול, וכבר תמה בזה המרדכי שם, אשר למש"נ נראה דעיכוב הממון אינו גזל אף כשיש לחבירו טענת 'ממוני גבך', ומה שאינו מעמיד נכסים לפרעון אינו אלא ביטול עשה. **ובפרשת** כי תצא [פכ"ה פי"ב] נתבאר בזה לבאר כמה סוגיות, א. בחובת הלואה לשלם את חוב הריבית שקצץ עם המלוה, דאף דשיעבוד הגוף ליכא, מ"מ קיים חפצא דחוב וממוני גבך לענין שאם פורע הריבית הרי"ז תשלום ריבית ולא מתנה בעלמא, ב. נתבאר בזה גדר החוב אחר שנשמט בשמיטה, דאף דחפצא של חוב ישנו בעולם, מ"מ אין הלואה מחויב להעמיד נכסיו לחוב זה, אך אם פורע החוב הרי"ז גדר של פרעון חוב. **הלא** מעתה נראה, דלמש"נ שפרעון כל חוב עיקרו להעמיד דמים לפרעון החוב, וכל שאין לו נכסים תו אין שיעבוד הגוף מחייבו, שכן אם באנו לומר שהוא משועבד להמציא מעות לפרעון, נמצא שמוטל עליו לימכר [כעבד או פועל] לפרעון החוב, והרי התורה אמרה ונמכר בגניבתו ולא בכפילו, ועצם מכירת עצמו לפרעון חוב הוא מה שהפקיעה תורה, ואם אינו חייב לימכר ממילא אינו מחויב בפרעון החוב כיון שאין לו, וכמש"נ. **משא"כ** חובת מזונות אינה חובת גברא להעמיד נכסים לדמי מזונות, אלא עיקר חיובו הוא 'לזון' את אשתו, וחיובי אישות המה חיובים

של זה לזו וזו לזה, כמאמר הכתוב שארה כסותה ועונתה לא יגרע, וא"כ כאשר מוכר עצמו להמציא מעות לפרעון מזונות אשתו אין כאן מכירת עבדות לצורך פרעון החוב, שכן אין כאן מכירת עצמו לעבד להמציא מעות, אלא הכ"ת הוא כדי לזון את אשתו, וממילא אינו נפטר גם מלהשכיר עצמו לזה, כדכתב הרא"ש.

באופן אחר י"ל דמאחר שכתב בספר הכתובה ואנא אפלה וכו', א"כ נכלל הדבר בחיובי האישות, ונמצא שאין זה משעבד עצמו להיות עבד לאשתו, אלא מחיובי אישות הוא זה, וקיום אישות לא נחשב כעבדות, וכמש"נ.

ובקובץ עטרת שלמה [ח"ב] כתב הגר"נ גולדברג ליישב קושיא הנ"ל בדין מכירת עצמו למזונות אשתו, עפ"י מה דאיתא בחו"מ [סי' קע"ו סכ"ג] דבשותפין אין פועל יכול לחזור בחצי יום, ובסמ"ע [סקנ"ח] כתב, וכן בשנים שקיבלו עסקה משלישי לעסוק בהם למחצית שכר, שאין שום אחד מהן יכול לחזור בלא רצון חבירו, מאחר שאין לשותף נגד שותפו שם עבד, ולכן צריכין להשלים תנאם, עכ"ד, ולמש"נ הדברים מחוורים.

ובפרשת פנחס [פכ"ז פ"ח] הארכתי בשיטת הר"מ בדין ירושת אשתו, שאין זה מדין קורבה, אלא זכות אישות היא שזוכה בה מיד עם הנישואין, וז"ל הר"מ [פי"ב אישות ה"א] בקצרה, כשנושא אדם אשה ייתחייב לה י' דברים ויזכה בארבעה דברים מדברי סופרים [לשיטתו דירושת הבעל דרבנן], ואלו הן, להיות מעשה ידיה שלו וכו', ואם מתה בחייו יירשנה והוא קודם לכל אדם בירושה, ויעוי"ש עוד זכויות אישות מדאורייתא.

בפלוגתת הראשונים באם מותר לגרש אשה כשאין בידו מעות כתובה בחילוק בין כל חוב לכתובה לענין א. למכור עצמו ב. כשאין לו לשלם

דביבמות [דף סג:] אמר רב חסדא אמר מר עוקבא בר חייא על זה, זו אשה רעה וכתובתה מרובה.

ורמז לזה נראה להביא כמה שנתבאר בעניני מגילת איכה [פ"א פי"ד] [לענין כתובה] על הכתוב נתנני אדני בידי לא אוכל קום.